

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ζήκου Ρώση, *Σύστημα Δογματικής τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Τόμος 1ος καὶ 2ος. Ἀθήναι 1983, σσ. 587-ιγ'. [Τόμος 1ος σσ. ιγ' + 502, τόμος 2ος σσ. 503-587].

Τὸ παρὸν ἔργον τοῦ ἀλήστου μνήμης Ζήκου Δ. Ρώση, Καθηγητοῦ τῆς Δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἐκδίδεται δαπάναις καὶ ἐπιμελείᾳ τῶν κ. κ. Μαρτίνου Γιόρνταν καὶ Διονυσίου Καρπούζου εἰς ἓνα τόμον. Ὁ μὲν πρῶτος τόμος, ὁ ἐκδοθεὶς τὸ 1903 ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, εἰς 2αν ἐκδοσιν, ὁ δὲ δεύτερος τόμος διὰ πρώτην φοράν («ἐκ τῶν χειρογράφων σημειώσεων τῶν Πανεπιστημιακῶν παραδόσεών του»). Καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐκδόσεως τὸ ἔργον εἶναι ἄριστον. Δι' ἐτέρων τυπογραφικῶν στοιχείων διακρίνονται ἀλλήλων οἱ εἰς ἓνα ἐκδιδόμενοι δύο τόμοι.

Ἐκτὸς τοῦ προλόγου τῶν ἐκδοτῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ πιθανὴ γνώμη, ὅτι ὁ χειρόγραφος 2ος τόμος εἶναι συνέχεια τοῦ 1ου τόμου καὶ δι' ἐπιχειρημάτων πειστικῶν ἀποδεικνύεται ἡ γνησιότης του, παρατίθεται ἐν φωτοτυπία καὶ ὀλόκληρον τὸ πρῶτον φύλλον τοῦ 2ου τόμου.

Εἰς τὸν ἀριστοτεχνικόν, βαθυστόχαστον καὶ θαυμάσιον πρόλογόν του (σσ. γ-ιγ') ὁ συγγραφεὺς δικαιολογεῖ τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1ου τόμου καὶ καθορίζει τὰς βάσεις καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Δογματικῆς «κατὰ τὴν ἔνοιαν... ἣν ἔχουσι περὶ ταύτης οἱ πρῶτοι θεμελιωταὶ αὐτῆς, ὁ Ὠριγένης, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ οἱ φιλοσοφικῶς ἢ θεωρητικῶς ἀναπτύξαντες τὰ σπουδαιότερα δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ σοφοὶ Πατέρες, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος καὶ ἕτεροι, ὡς καὶ νῦν οἱ κράτιστοι τῶν δογματικῶν θεολόγων τῆς σοφῆς Γερμανίας... κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη αὐτῆς ἔνοιαν (ἢ Δογματικῆ) δὲν εἶναι ἀπλῆ ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὴ ἐπιστήμη, ἔχουσα οὐ μόνον ἱστορικὸν καὶ ἐκκλησιαστικόν, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικόν ἢ θεωρητικόν χαρακτῆρα» (σ. δ'). Ἀναφέρει ἐπίσης καὶ κρίνει τὰς διαφόρους ἀποπειράς «παρὰ τε ἐλλήνων καὶ παρὰ ρώσων θεολόγων πρὸς σύνταξιν συστημάτων ὀρθοδόξου Δογματικῆς, οἷον... Ἰωάννου Κοντονῆ... Ἀθανασίου τοῦ Παρίου συγγραφέαντος Δογματικῆν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τότε χειρογράφου Δογματικῆς τοῦ Διδασκάλου αὐτοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου καὶ ἄλλων... ὡς καὶ ἡ τοῦ ρώσου Θεοφάνους Προκοποβικίου λατινιστὴ ἐκδοθεῖσα Δογματικῆ... εἶναι λίαν ἀτελεῖς» (σ. ε'). «Ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ρώσου θεολόγου Μακαρίου ἐκτενῆς Δογματικῆς, ἣτις εἶναι μεταπεφρασμένη γαλλιστί, καὶ τὸ ἐγχειρίδιον αὐτῆς, ὅπερ μετεφράσθη ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Παγίδα (ἐν Ἀθήναις 1882), κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀνατολ. Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν μέθοδον ὁμως καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν δὲν δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς τὰς συγχρόνους Δογματικὰς τῶν γερμανῶν θεολόγων. Ὡς πᾶν ἄλλο ἐπιστημονικὸν ἔργον, οὕτω καὶ πᾶν Δογματικῆς σύγγραμμα, ἵνα ἔχῃ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ὀφείλει νὰ ᾖ συντεταγμένον κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ ἡ Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολ. Ἐκκλησίας ὡς ἐπιστημονικὸν σύστημα δὲν πρέπει ν' ἀρκῆται εἰς τὴν ἀκριβῆ ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὀφείλει ν' ἀναπτύξῃ, διασαφήσῃ καὶ ἀποδείξῃ, ὅσον ἔνεστι, τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν διὰ θεωρητικῆς ἐρεύνης, ἐκτιθεῖσα μεθοδικῶς

ταῦτα, παράγουσα ἐκ τινος θεμελιώδους ἀρχῆς τὰ καθ' ἕναστον δόγματα κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ πρὸς ἄλλα ἐνόητα, καὶ δεικνύουσα τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ διάφορα συστήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν» (σ. ε'-ς'). Εἶτα ἀναφέρει τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ὑπ' ὄψιν «τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Μεγάλου Φωτίου, τῶν θεολόγων Ἰωάννου τοῦ Φουρνῆ, Εὐστρατίου τοῦ Νικαίας, Νικολάου τοῦ Μεθώνης κλπ., τοὺς ὄρους καὶ τὰς ὁμολογίας τῆς πίστεως τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας· ἔθεν δὲ τὰ δογματικὰ καὶ ἱστορικοδογματικὰ συγγραμματα τῶν νεωτέρων θεολόγων τῆς Γερμανίας» (σ. ι'). Κατὰ τὸν συγγραφέα «Τὰς θεωρητικὰς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐρευνᾷ ἡ Δογματικὴ, ἥτις ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν προϋποθέσεων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἐνῶ ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, θεωρουμένων κατὰ τὸν θρησκευτικὸν ἢ χριστιανικὸν αὐτῶν χαρακτήρα» (σ. 22).

Ἡ διάρθρωσις τοῦ βίου ἔργου εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρόλογος ἐκδοτῶν σσ. α'-β'. Φωτοτυπία τοῦ πρώτου χειρογράφου φύλλου τοῦ 2ου τόμου. Πρόλογος τοῦ συγγραφέως σσ. γ'-ιγ'. Προεισαγωγή σσ. 15-22. Εἰσαγωγή 23-124. Εἰδικὴ Δογματικὴ 125-491. Διόρθωσις τῶν κυριωτάτων παροραμάτων σ. 492. Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ 493-502. Ἀκολουθεῖ ὁ 2ος τόμος σσ. 503-585. Πίναξ τῶν περιεχομένων σ. 587. Ἀναλυτικώτερον τὰ περιεχόμενα ἔχουν ὡς ἐξῆς: Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ του ἐρευνᾷ καὶ διαπραγματεύεται τὰ ἐξῆς θέματα: Ὅρισμός τῆς ἐνοίας τοῦ δόγματος καὶ τῆς Δογματικῆς σσ. 23-29. Σχέσις τῆς Δογματικῆς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν, πρὸς τὴν Δογματικὴν αὐτῶν καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν παράδοσιν 29-30, πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Ἱστορίαν τῶν δογμάτων 30-31, πρὸς τὴν Ὁμολογητικὴν ἢ Συμβολικὴν 31-32, πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας τοῦ θεωρητικοῦ κλάδου τῆς Θεολογίας ἥτοι πρὸς τὴν Ἀπολογητικὴν ἢ Ἀντιερρητικὴν καὶ Εἰρηνικὴν 32-34, πρὸς τὰς ἐπιστήμας τοῦ πρακτικοῦ κλάδου τῆς Θεολογίας 34-36, πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας 36-38, πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καθόλου 39-44, πρὸς τὴν Ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ πρὸς τὰ κυριώτατα ἐν αὐτῇ ἀναφανέντα συστήματα 44-45.

Α. Γενικὸν μέρος τῆς Δογματικῆς σσ. 56-124.

Ἐνταῦθα θίγονται τὰ κάτωθι: Περὶ τῆς ἀληθοῦς ἐνοίας τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐχούσης αὐθεντικὸν κύρος 56-57. Πηγαί τῶν δογμάτων 57-60. Μορφαὶ βεβαιότητος περὶ τῶν δογμάτων 60-66. Ἐννοια τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ πρὸς τὸ δόγμα 66-72. Α'. Ἡ ἐν τῇ πίστει ἄμεσος θρησκευτικὴ βεβαιότης ὡς ἀφετηρία τῆς ἐμέσου βεβαιότητος ἢ ἐπιστημονικῆς γνώσεως 72-85. α) Ἀντικειμενικὸς παράγων τῆς θρησκευτικῆς βεβαιότητος 1) Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀλήθεια στηριζομένη ἐπὶ τοῦ αὐθεντικοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας, 2) Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις καὶ ζωὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μεταδιδιομένη, β) Ὑποκειμενικὸς παράγων τῆς θρησκευτικῆς βεβαιότητος, γ) Ἡ ἐν τῷ πνεύματι τῶν καθ' ἕναστον μελῶν τῆς Ἐκκλησίας προσοικείωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἀντικειμενικοῦ παραγόντος τῆς θρησκευτικῆς βεβαιότητος 72-85. Β'. Ἐμμεσος βεβαιότης ἢ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ Χριστιανισμοῦ 85-89. Περὶ θεολογικῆς θεωρίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα 90-91. Ἀνάπτυξις καὶ διατύπωσις τῶν δογμάτων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δι' ἀληθοῦς θεολογικῆς θεωρίας 91-114. Μέθοδος τῆς Δογματικῆς 114-123. Διαίρεσις τῆς εἰδικῆς δογματικῆς 123-124.

Β'. Εἰδικὴ Δογματικὴ.

Μέρος Α'. Περὶ Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν θεωρουμένου καὶ τῶν αἰδίων ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς Δογματικῆς, ὅπερ, ὡς ἐξετάζον τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν,

δύναται νὰ ὀνομασθῆ κυρίως θεολογία, διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, καθ' ὅσον ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία περιλαμβάνει ἔνθεν μὲν τὴν γενικὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν τὴν ὀρωμένην ἐκ τε τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πείρας· ἔνθεν δὲ τὴν εἰδικὴν χριστιανικὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν, ἥτις συμπληροῖ καὶ τελειοποιεῖ τὴν γενικὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν. "Ὅθεν τὸ μὲν πρῶτον τμήμα ἐξετάζει τὴν γενικὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν, τὸ δὲ δεύτερον τὴν εἰδικὴν χριστιανικὴν περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαν». (σ. 125). Τμήμα Α'. Γενικὴ περὶ Θεοῦ διδασκαλία 125-329. Κεφ. Α'. Διδασκαλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περὶ φυσικῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ 125-129. Κεφ. Β'. Ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις τῆς φυσικῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως 129-131. Κεφ. Γ'. Περὶ τοῦ δυνατοῦ ἐπιστημονικῆς τινος γνώσεως περὶ Θεοῦ. 132-136. Δ'. Χαρακτήρ τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου 136-137. Κεφ. Ε'. Περὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καθόλου 137-140. Κεφ. στ'. Ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις. 1. Τὸ κοσμολογικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεως 141-145. 2. Τὸ ψυχολογικὸν στοιχεῖον τῆς ἀποδείξεως 145-151. 3. Τὸ τελεολογικὸν στοιχεῖον τῆς ἀποδείξεως περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. α) Τὸ τελεολογικὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς σκοπιμότητος ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ 151-159. Β) Τὸ ἐκ τῆς σκοπιμότητος ἐν τῷ πνευματικῷ ἢ ἠθικῷ κόσμῳ τελεολογικὸν στοιχεῖον τῆς ἀποδείξεως 159-165. Μετάβασις εἰς τὸ ὄντολογικὸν στοιχεῖον τῆς ἀποδείξεως 166-167. Τὸ ὄντολογικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεως 167-188. «Τῆς περὶ τριαδικοῦ Θεοῦ χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀφοῦ λάβωμεν πρῶτον ἄμεσον βεβαιότητα ἐν τῇ περὶ Τριάδος διδασκαλίᾳ τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ ἐν τῇ περὶ αὐτῆς ἀναπτυχθείσῃ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας δι' ἀληθοῦς θεολογικῆς θεωρίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τε Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱ. Παραδόσεως, θέλομεν σπουδάσει ἔπειτα νὰ λάβωμεν καὶ ἕμμεσον ἢ ἐπιστημονικὴν βεβαιότητα ἐν τῇ περὶ Τριάδος θεολογικῆς θεωρίᾳ». (σ. 187-188). Τμήμα Β'. Εἰδικὴ χριστιανικὴ περὶ Θεοῦ διδασκαλία 188-491. Ἡ περὶ διακρίσεως ὑποστάσεων ἐν τῷ ἐνὶ κατ' οὐσίαν Θεῷ διδασκαλία. Κεφ. Α'. Ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς. 1. Διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης 188-190. 2. Διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης 190-200. Κεφ. Β'. Ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατύπωσιν αὐτῆς 200-202. Ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία τῶν Γνωστικῶν κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας 202-204. Ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία τῶν ἀντιτριαδικῶν αἱρέσεων τῆς τρίτης καὶ τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας 204-205. Περὶ Σαβελλιανισμοῦ 205-209. Ἀναίρεσις τοῦ Σαβελλιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου 208-211. Περὶ Ἀρειανισμοῦ 211-214. Ἡ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διδασκαλία τοῦ Ἀθανασίου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Ἀρειανισμοῦ 214-229. Ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης 229-243. Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διατύπωσις τῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας 243-245. Ἔννοια καὶ σχέσις τῶν τριῶν ὑποστάσεων πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἐνότητα ἢ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ 245-248. Ἰδιότητες τῶν ὑποστάσεων 248-249. Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ 249-253. Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος 253-256. Διδασκαλία τῶν ἐλλήνων Πατέρων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος 256-363. Διδασκαλία τοῦ Φωτίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀναίρεσις τῆς τῶν Λατίνων διδασκαλίας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ 263-287. Κεφ. Γ'. Θεολογικὴ θεωρία περὶ ἐνός κατ' οὐσίαν Θεοῦ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν 287-297. Περὶ τῶν προσόντων ἢ ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ 297-302. Ἀνάπτυξις τῶν ἀπολύτων ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τε τὴν ἀπόλυτον οὐσίαν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις 302-305. Τὸ ἀπόλυτον ἢ ἀπερίοριστον τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ 305-306. Τὰ ιδιώματα τοῦ αὐθυπάρχου, αὐτοτελοῦς, αὐτοδιόριστου, ἀνάρκτου καὶ τῆς μακαριότητος 306. Περὶ τῆς ἀπολύτου ζωῆς,

ἀπολύτου τάξεως, ἁρμονίας καὶ καλοῦ 306-307. Περὶ τῆς ἀπολύτου νοήσεως ἢ σοφίας τοῦ Θεοῦ 307-308. Περὶ τῆς ἀπολύτου βουλήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, τῆς ἀπολύτου ἀγιότητος καὶ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης 308. Περὶ τοῦ ἀχωρήτου, ἀχρόνου, ἀτρέπιου, ἀύλου καὶ ἀσωμάτου 308-309. Περὶ τῆς ἀπλότητος τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ταυτότητος 309-310. Περὶ τοῦ ἐνιαίου ἢ μοναδικοῦ τοῦ Θεοῦ 310. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν πρὸς τὸν κόσμον σχέσιν αὐτοῦ 311-312. Περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ 312-313. Περὶ τῆς ἀπανταχοῦ παρουσίας τοῦ Θεοῦ 313-314. Τὸ διηγετικὸς τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ 314-315. Περὶ τῆς ὑψίστης νοήσεως ἢ σοφίας τοῦ Θεοῦ ὡς σχετικῶς ἰδιώματος 316-320. Ὑποθετικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου 320-321. Περὶ τῆς παγγνωσίας τοῦ Θεοῦ 321-322. Περὶ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ 322-324. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῆς βουλήσεως, ἀγιότητος, δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος ἢ ἀγάπης ὡς σχετικῶν ἰδιωμάτων 324-326. Ἡ ἐν τῇ προαιωνίῳ βουλῇ τοῦ Θεοῦ ἰδέα τοῦ κόσμου 326-329.

Μέρος Β'. Περὶ τῶν ἐν χρόνῳ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ θεωρουμένου κατὰ τὴν πρὸς τὸν κόσμον σχέσιν αὐτοῦ 330-331. Τμῆμα Α'. Περὶ δημιουργικῆς, συντηρητικῆς καὶ προνοητικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Κεφ. Α'. Ἡ περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου διδασκαλία. Διδασκαλία τῆς ἁγίας Γραφῆς 331-333. Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Πατέρων 333-335. Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύστημα τῆς διαρχίας καὶ τῆς ὑλοφροσύνης 336-340. Ἐνότης τοῦ κόσμου ἐν τῇ πληθῷ τῶν ἐπὶ μέρους δυνάμεων, πραγμάτων καὶ αὐτεξουσιῶν ὄντων αὐτοῦ 340-341. Περὶ τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄχρονον καὶ ἀίδιον ὑπαρξίν αὐτοῦ 341-344. Ἡ ἐν ταῖς δημιουργικαῖς ἐνεργείαις τοῦ Θεοῦ βαθμιαία πρόοδος 345-346. Κεφ. Β'. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Διδασκαλία τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας 346-347. Ἐννοια τῆς περὶ τοῦ κόσμου προνοίας 348-349. α) περὶ συντηρήσεως τοῦ κόσμου 349-355. β) Περὶ κυβερνήσεως τοῦ κόσμου 355-358. 1) Περιεχόμενον τῆς προαιωνίου βουλῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου 358-360. 2) Πραγματοποιήσεις ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ τῆς προαιωνίου βουλῆς αὐτοῦ περὶ τοῦ κόσμου 360-366. 3) Σχέσεις τῶν ἐν τῇ προαιωνίῳ βουλῇ τοῦ Θεοῦ περιεχομένων ἰδεῶν καὶ ἐνοιῶν πρὸς τὴν ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ πραγματοποιήσιν αὐτῶν διὰ τῶν αὐτοτελῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων τῇ συνεργίᾳ τῆς θείας δυνάμεως 366-370. Κεφ. Γ'. Σχέσεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ δημιουργίας καὶ προνοίας πρὸς τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν περὶ κοσμογονίας 371-375. Ἡ περὶ ἐξελλίξεως θεωρία καὶ ἀναίρεσις αὐτῆς 375-382. Κεφ. Δ'. α) Περὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. 1) Περὶ ἀγαθῶν πνευμάτων ἢ ἀγγέλων 382-382. Ἡ περὶ ἀγγέλων διδασκαλία τῆς Ἁγ. Γραφῆς 383-385. Ἡ περὶ ἀγγέλων διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Πατέρων 385-388. Τὸ δυνατόν τῆς ὑπάρξεως τελειότερων πνευματικῶν ὄντων 388-390. 2) Περὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων 390-394. β) Περὶ τοῦ φυσικοῦ ἢ ὕλικου κόσμου 394-397. γ) Περὶ τοῦ ἀνθρώπου. 1. Ἡ περὶ τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ἁγ. Γραφῆς. Ὁ ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ διχοτομικὸς τύπος. Ὁ ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ τριχοτομικὸς τύπος ἀναγόμενος εἰς τὸν διχοτομικὸν 397-402. 2. Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Πατέρων αὐτῆς 403-405. 3. Διδασκαλία τινῶν αἰρετικῶν 405-406. Συγκεφαλαίως τῆς περὶ τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίας 406-408. 4. Ἐπιστημονικὴ γνῶσις περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνισταμένου ἐκ σώματος ὕλικου καὶ ψυχῆς ἀύλου. Οὐσιώδης διαφορὰ ψυχῆς καὶ σώματος 408-413. Ἀναίρεσις τῶν κυριωτάτων ἐνοστάσεων κατὰ τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος 414-414. Ἐνωσις ψυχῆς καὶ σώματος ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει αὐτῶν 414-417. Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἱστορικὴ ἀπόδειξις. Μεταφυσικὴ ἀπόδειξις. Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Ἠθικὴ ἀπόδειξις 418-424. Περὶ ἀρχῆς τῶν ψυχῶν 424-429. Περὶ τῆς καταγωγῆς πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἐνὸς πρώτου ζεύγους 430-432. Σχέσεις τῶν καθ' ἕναστων ἀνθρώπων ἀτόμων πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος 432-433. Περὶ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ

ἀνθρώπου 433-438. Κεφ. Ε'. Περὶ ὀρησκείας. Ἐννοια τῆς ὀρησκείας 438-441. Περὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ παράγοντος τῆς ὀρησκείας 441-443. Περὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ παράγοντος τῆς ὀρησκείας 443-444. Περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς θείας ἀποκαλύψεως 444-445. Περὶ τῶν κριτηρίων τῆς ἀξιοπιστίας τῆς θείας ἀποκαλύψεως 445-446. Οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς κυρίως ἀποκαλύψεως. Τὸ δημιουργικὸν τῆς ἐνεργείας τῆς κυρίως ἀποκαλύψεως. Τὸ συνεχὲς τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Διττὴ μορφή τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ἐξωτερικὴ μορφή τῆς ἀποκαλύψεως 447-454. Τὸ δυνατόν τοῦ θαύματος καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ κόσμου καὶ πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους 354-357. Ἀναίρεσις τῶν κυριωτάτων ἐνστάσεων κατὰ τοῦ δυνατοῦ τοῦ θαύματος 457-458. Περὶ τῶν διαφόρων θαυμάτων 458-461. Ἐσωτερικὴ μορφή τῆς θείας ἀποκαλύψεως 461-463. Τελείωσις τῆς θείας ἀποκαλύψεως κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς 463-465. Τὸ δυνατόν καὶ ἀναγκαῖον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 465-466. Περὶ τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως ὡς ἀθθεντικῶν διατυπώσεων τῶν θείων ἀποκαλύψεων. 1) Περὶ τῆς Ἁγ. Γραφῆς. Περὶ τοῦ κανόνος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Περὶ τοῦ κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης. Περὶ αὐθεντίας ἢ γνησιότητος, ἀξιοπιστίας, ἀκεραιότητος καὶ θεοπνευστίας τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Ἁγ. Γραφῆς 466-473. Περὶ ἐρμηνείας τῆς Ἁγ. Γραφῆς 473-475. Περὶ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν μεταφράσεων αὐτῆς 475-480. Περὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἁγ. Γραφήν 480-491. Τόμος δεύτερος. Μέρος τρίτον. Τμῆμα πρῶτον. Περὶ τῶν ἐν χρόνῳ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου 503. Ἡ περὶ ἁμαρτίας διδασκαλία ὡς Προϋπὸθεσις τῆς ἀπολυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. α) Ἡ περὶ ἁμαρτίας, ἐνοχῆς καὶ ποινῆς διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ περὶ ἁμαρτίας διδασκαλία ἰδίᾳ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου 503-515. β) Ἡ περὶ ἁμαρτίας διδασκαλία τῶν Πατέρων καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων αἱρέσεων καὶ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν 515-528. Διδασκαλία τοῦ Πελαγίου 518-519. Διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου 519-523. Διδασκαλία τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας 523-524. Διδασκαλία τῶν Διαμαρτυρομένων 524-526. Διδασκαλία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας 526-528. Τμῆμα Δεύτερον. Ἡ περὶ ἀπολυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλία 528-530. Κεφ. Α'. Χριστολογία καὶ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ 531-536. Περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ 536-537. Περὶ τοῦ προφητικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ 537-544. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ 544-545. Κεφ. Β'. Περὶ προσοικειώσεως τῆς ἀπολυτρώσεως. Εἰδικώτερον 545-546. Περὶ τῆς Θείας Χάριτος 546-547. Περὶ τῆς μετὰ τῆς Θείας Χάριτος συνεργούσης ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου 547-548. Περὶ προορισμοῦ 548-549. Περὶ κλήσεως καὶ ἐκλογῆς 550-551. Περὶ κλήσεως καὶ ἐκλογῆς τῶν ἀποστόλων 552-555. Περὶ ἀναγεννήσεως 555-556. Περὶ δικαιοσύνης καὶ ἁγιασμοῦ 556-559. Κεφ. Γ'. Περὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ 559-562. Ἰδιότητες τῆς Ἐκκλησίας 563-568. Σχέσις τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας 568-569. α) Περὶ τῆς διακονίας τοῦ λόγου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ 569-570. Περὶ μυστηρίων καθόλου 570-574. Περὶ τῶν καθ' ἕνα μυστηρίων. Περὶ τοῦ Βαπτίσματος 574-576. Περὶ τοῦ Χρίσματος 576-577. Περὶ Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως 577. Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας ἢ Μεταλήψεως 577-578. Διαφοραὶ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας 578-580. Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἰερασύνης 580-581. Περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ Γάμου 581-582. Περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου 582. Περὶ τῆς τελειώσεως τῆς Ἐκκλησίας 582-583. Περὶ τῆς μετὰ θάνατον μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν 583. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἀναστάσεως νεκρῶν, τελευταίας κρίσεως, αἰωνίου ζωῆς καὶ αἰωνίου κολάσεως 583-585.

Εἰς τὸ θαυμάσιον καὶ μεθοδικώτατον τοῦτο ἔργον γίνεται ἡ τεκμηρίωσις με βασικὰ χωρία ἐκ τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὅλης ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἐξάριετος εἶναι ἐπίσης ὁ ἀριστουργηματικὸς πρόλογος, ὡς καὶ ἡ θαυμασία προεισαγωγή, τῆς ὁποίας ὀλίγιστα δειγμάτια ἀναγράφω: «Σπουδαίωτατον ἱστορικὸν γεγονός ἐπιδράσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος ἕσον οὐδὲν ἄλλο, εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκεία. Οὐδὲν ἄλλο γεγονός ἐπήνεγκεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοιαύτην μεταβολήν, τοιαύτην θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν βελτίωσιν, οἶαν ὁ Χριστιανισμός... Ὁ Χριστιανισμός, μὴ διακειμένος ἐχθρικῶς πρὸς τὸν κόσμον, δὲν ἤλθεν ἵνα ἄρῃ πᾶν προῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλ' ἵνα ἀφομοίωσῃ αὐτὸ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα, ἀναγνωρίζων μὲν πᾶν τὸ ὑγιῶδες ἔχον ἐν τῷ κόσμῳ, θεραπεύων δὲ πᾶν νοσηρὸν καὶ ἀναπληρῶν τὸ ἐλλεῖπον. Ὅθεν ὁ Χριστιανισμός, ἔλθων εἰς ἐπαφὴν πρὸς τε τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν Ἑθνισμὸν ἢ Ἑλληνισμὸν, δὲν κατήργησε τὸν μωσαϊκὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, ἀλλ' ἐτελειοποίησε καὶ πλήρωσεν αὐτούς, δὲν ἀπέκρουσε πᾶν προῖον τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, τῆς ἐπιστήμης, φιλοσοφίας καὶ τέχνης, ἀλλ' ἀναγνωρίσας καὶ προσοικειωθείς τὸ ὀρθῶς ἔχον ἐν αὐταῖς, ἀπεδοκίμασε μόνον τὸ ἀπᾶδον τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος αὐτοῦ» (σ. 15). Ἐκτιθεταὶ μετὰ ταῦτα συνοπτικῶς ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τε τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ τὴν φιλοσοφίαν του, ὡς καὶ πρὸς τὸν Θεῖσμὸν καὶ τὴν διαρχίαν. Ἀναλύει τὴν ἐν τῷ ἱστορικῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πραγματοποιήσιν τῆς ἰδέας τοῦ Θεοανθρώπου. «Ὁ ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἐνανθρωπήσας ἀίδιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο Σωτῆρ τοῦ κόσμου ἔνθεν μὲν διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἐνὸς ἐν Τριάδι Θεοῦ, περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ μελλούσης κρίσεως, ἀναποδόσεως κ.λπ., ἔνθεν δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς καὶ καθαρᾶς αὐτοῦ διδασκαλίας τῆς συγκεφαλαιουμένης ἐν τῇ ἀγνῇ καὶ εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀληθοῦς λατρείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀγνωστάτου βίου καὶ μάλιστα διὰ τοῦ ἑκουσίου σταυρικοῦ θανάτου, δι' οὗ ἐπεσφράγισε τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἀγάπην αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα ὑπακοήν, προσενεγκὼν ἑαυτὸν ἐξιλιαστικὴν θυσίαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος». (σ. 19/20). «Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἢ ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἡ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία ἐνεργουμένη ἄριστος τῆς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀποκατάσεως καὶ ἀποκατάστασις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν κανονικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστιανισμός ὡς ἀμοιβαία σχέσις ἢ κοινωνία μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἶναι προῖον ἔνθεν μὲν θείας ἐνεργείας, ἔνθεν δὲ ἀνθρωπίνης δεκτικότητος καὶ συνεργίας» (σ. 21). «Πρὸ πάντων δὲ ἀνέπτυξαν καὶ διετύπωσαν οἱ Ἑλληγες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τὰ φιλοσοφώτατα τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ περὶ Τριάδος ἐν μονάδι καὶ τὸ περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου δόγμα. Ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ διατυπώσει τῶν δογμάτων τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἔδειξε τὴν αὐτὴν βαθύνοιαν, ὀξύνοιαν καὶ λεπτότητα τῆς διανοίας, ἣν παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ πρὸ Χριστοῦ ἐλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀνεκινήθησαν δὲ καὶ δισσαφηνίσθησαν ἐν ἄλλῃ μορφῇ ἅπαντα τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἡσχολοῦντο καὶ οἱ πρὸ Χριστοῦ Ἑλληγες φιλόσοφοι, τινὰ δὲ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἅτινα ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἔθιξε μὲν, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ λύσῃ, ἔλυσε ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας» (σ. 20-21).

Ἄξιοι συγχαρητηρίων εἶναι οἱ ἐκδόται τοῦ ἔργου, τοῦ ὁποίου ἡ μελέτη θὰ παράσχη τὰ ἐφόδια καὶ θὰ καταστή ὠφέλιμος σύντροφος εἰς τοὺς διεξάγοντας σήμερον τοὺς διαφόρους θεολογικοὺς διαλόγους, διὰ τῆς κατοχυρώσεως τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας καὶ πίστεως.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Δρος Ἀριστοτέλους Χρ. Εὐτυχιάδου, Ἱατροῦ-Παθολόγου, Ἐπιστημονικοῦ Συνεργάτου τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, *Ἡ ἄσκησης τῆς βυζαντινῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ κοινωνικαὶ ἐφαρμογαὶ αὐτῆς κατὰ σχετικὰς διατάξεις*, Ἀθῆναι 1983, σχ. 8ον, σελίδες 100.

Ὁ ἱατρὸς Δρ. Ἀριστοτέλης Χρ. Εὐτυχιάδης εἶναι γνωστός διὰ τὰς ἐνδελεχεῖς μελέτας του περὶ τὴν Βυζαντινὴν Ἱατρικὴν. Ἔχει ἤδη δημοσιεύσει πολλὰς σχετικὰς μελέτας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐκτιμηθῆ διεθνῶς καὶ ἔχουν ἐπαινεθῆ εἰς διεθνῆ συνέδρια. Εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσπάθειας ταύτης ἐντάσσεται καὶ ἡ ἀνωτέρω μελέτη, ἥτις παρουσιάζεται εἰς ὠραιότατῃν ἐπιμεμηλεμένην καλλιτεχνικὴν ἐκδοσιν, ἔχουσαν εἰς τὸ ἐξόφυλλον τὴν παράστασιν ἱατροῦ χορηγοῦντος φάρμακον, ὑπάρχουσαν εἰς μνιαιοῦραν ἐκ τοῦ Κώδικος Ms. Plut. 73,16 τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης Φλωρεντίας.

Τὸ α' κεφ. τῆς μελέτης παρουσιάζει τὰ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀφορῶντα εἰς τὴν ὀνοματολογίαν, τὴν κοινωνικὴν θέσιν, τὰ προνόμια, τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὴν δεοντολογίαν τῶν ἱατρῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὡς καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀντιποίησην τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος (σ. 13-44).

Τὸ β' κεφ. ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀντίληψιν περὶ νόσου, εἰς τὰς οικογενειακάς, κοινωνικάς, ἐκκλησιαστικάς καὶ ἀτομικάς ἐπιπτώσεις τῆς νόσου ἢ παθήσεως καὶ εἰς ἐιδικὰς νόσους καὶ παθήσεις (μανίαν, τύφλωσιν, κώφωσιν καὶ ἀλαλίαν) (σελ. 45-62).

Τὸ γ' κεφ. ἀναφέρει ἐιδικὰς τινὰς περιπτώσεις τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἀναφερόμενας εἰς τὰ περὶ τὴν ἐγκυμοσύνην κοινωνικὰ προβλήματα, εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἐμβρύου, καὶ εἰς τὴν στειρότητα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (σ. 63-70).

Τὸ δ' κεφ. ἐξετάζει τὰ ζητήματα τῆς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὀνοματολογίας τῶν φαρμακοποιῶν, τῆς κυκλοφορίας καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν φαρμάκων, τῆς δεοντολογίας ἀμοιβῆς καὶ ποινικῆς εὐθύνης τῶν φαρμακοποιῶν, τῆς ἀνεξελέγκτου χρήσεως φαρμάκων καὶ τῆς ἀντιποιήσεως τοῦ φαρμακευτικοῦ ἐπαγγέλματος (σελ. 71-76).

Τέλος τὸ ε' κεφ. ἐξετάζει τὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους διοίκησιν, τὴν οικονομικὴν λειτουργίαν καὶ τὰ ἰδρυτικὰ καταστατικά τῶν νοσηλευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ νοσοκομείων (σ. 77-90).

Ἡ μελέτη κατακλείεται διὰ συμπερασμάτων, ἀγγλικῆς περιλήψεως (Summary) καὶ Βιβλιογραφίας (σ. 91-100).

Ὁφείλονται χάριτες εἰς τὸν κ. Εὐτυχιάδην, διότι ἐν τῇ μελέτῃ του ταύτῃ παρουσιάζει ρηξικελεύθους καὶ πρωτοποριακάς ἀντιλήψεις περὶ τὴν ἄσκησιν τῆς βυζαντινῆς ἱατρικῆς ὡς καὶ κοινωνικῆς καινοτομίας καὶ ἐφαρμογὰς αὐτῆς. Ἴνα φθάσῃ εἰς τὰς πρωτοτύπους διαπιστώσεις του μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, ἐρευνητικοῦ ταλάντου, κριτικῆς δυνάμεως, συγκριτικῆς ἱκανότητος καὶ φιλολογικοῦ ταλάντου ἐμελέτησε διονυχιστικῶς διατάξεις αὐτοκρατορικές, νομικάς, ἐκκλησιαστικάς καὶ ἰδιωτικάς· αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, Νεαράς, δίκαια, νομολογίας, συντάγματα, πατριαρχικὰ σιγίλλια καὶ πεπραγμένα, κανόνες, καταστατικά ἰ. μονῶν, ἀλλὰ καὶ διαθέκας τῆς ὑπερχιλιετοῦς βυζαντινῆς περιόδου. Ἐχρησιμοποίησεν ἀκόμη καὶ λατινικά κείμενα, τὰ ὁποῖα εὐστόχως μετέφρασεν ὁ ἴδιος.

Ἡ ἀξία τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος μελέτης τοῦ κ. Εὐτυχιάδου κορυφώνεται ἀφ' ἐνός εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ διαπιστώνει, ὅτι «ἡ ἄσκησις τῆς βυζαντινῆς ἱατρικῆς διὰ τῶν καινοτομιῶν αὐτῆς ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς πρότυπον καὶ διὰ τὴν σύγχρονον ἱατρικὴν ἀντίληψιν, συμπεριφορὰν καὶ κοινωνικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης»· ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ὅτι ἀποτελεῖ νέαν σημαντικὴν ἀντίκρουσιν τῶν ἐκ προκαταλήψεως ὑποτιμώντων τὸ ἀκτινοβολοῦν Βυζάντιον

καὶ τρίτον εἰς τὸ ὅτι προβάλλει τὸν ρόλον τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Εὐχόμεθα ὅπως ὁ κ. Εὐτυχιάδης συνεχίσῃ τὴν λαμπρὰν προσπάθειάν του πρὸς μελέτην καὶ προβολὴν τῆς Βυζαντινῆς Ἱατρικῆς.

ΕΥΑΓΓ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Γερασίου Ζ. Ζώρα, *Βασιλείου Κεφάλαια παραινεντικά*. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Παρνασσός», τόμ. κε' (1983), σσ. 106-124 (Τμητικὸς Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Θ. Ζώρα).

Ὁ συγγραφεὺς προβάλλει ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ μετάφρασιν τῶν «Κεφαλαίων Παραινεντικῶν», ἅτινα φέρονται ὡς γραφέντα ὑπὸ τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α'. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς πραγματείας του ἔχει τὸν τίτλον «Βασιλείου τῶν Ρωμαίων Βασιλέως Κεφάλαια Παραινεντικά ἕξ' πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα, ἔχοντα ἀκροστιχίδα «Βασίλειος ἐν Χριστῷ βασιλεὺς Ρωμαίων Λέοντι τῷ πεποθημένῳ υἱῷ καὶ συμβασιλεῖ». Ἀνέκδοτος μετάφρασις τῆς πραγματείας ταύτης σφίζεται εἰς τὸν χάρτινον κώδικα 535 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν (16ος αἰών). Τῆς μεταφράσεως ταύτης μεταγραφὴν εἶχε κάμει τὸ 1955 ὁ ἀείμνηστος πατήρ τοῦ συγγραφέως Γεώργιος Ζώρας. Τὴν μεταγραφὴν ταύτην προβάλλει ἀκριβῶς ἢ ὑπὸ κρίσιν μελέτη τοῦ κ. Γερασίου Ζώρα, ὅστις χαρακτηριστικῶς λέγει: «Ἴσως, ὑποσυνειδητῶς, μὲ ὄθησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ τοῦ μελετήματος καὶ τὸ ἴδιον τὸ κείμενον, αἱ παραινέσεις δηλαδὴ πατρὸς πρὸς υἱόν».

Ὁ κ. Γεράσιμος Ζώρας εἶναι ἀξιέπαινος διὰ τὴν εὐστοχον καὶ ὠραίαν πρωτοβουλίαν του, διότι διὰ τοῦ μελετήματός του καθιστᾷ γνωστὰς εἰς εὐρὴ ἀναγνωστικὸν κοινὸν τὰς ἀξιολόγους καὶ εὐσεβεῖς Παραινέσεις τοῦ Βασιλείου Α' περὶ πίστεως, ἥτις «εἶναι πάντων τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον» περὶ τιμῆς ἱερέων, περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, περὶ ἐλεημοσύνης, περὶ ἐπιμελείας καὶ ἐγρηγόρσεως, περὶ ἀναστροφῆς χρησίμων ἀνδρῶν, περὶ ταπεινοφροσύνης, περὶ ἐπιθυμίας, περὶ ἀρετῆς, περὶ σωφροσύνης, περὶ φίλων πιστῶν, περὶ ἀνδρείας καὶ φρονήσεως, περὶ ταπεινοφροσύνης, περὶ φρονήσεως, περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους, περὶ μελέτης, περὶ βουλής, περὶ ἀγνείας, περὶ τιμῆς γονέων, περὶ δικαιοσύνης, περὶ εὐεργεσίας, περὶ φίλων, περὶ μέθης, περὶ φίλων, περὶ πλοῦτου καὶ περὶ πλεονεξίας, περὶ μακροθυμίας καὶ πραότητος, περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους, περὶ ἀρχῆς, περὶ βουλήσεως καὶ σκέψεως, περὶ δικαιοσύνης, περὶ κακῶν ἀνθρώπων, περὶ ἀγάπης καὶ φίλων, περὶ λόγου καὶ σιωπῆς, περὶ ἐλεημοσύνης, περὶ προσκαίρου τῶν ἐπιγείων, περὶ ἐπιμελείας, περὶ φιλοξενίας, περὶ τοῦ ματαίου τῶν ἐπιγείων, περὶ μνήμης Θεοῦ, περὶ δωροληψίας, περὶ ἀδικίας, περὶ ἀθανασίας, περὶ ἀρχόντων, περὶ εἰρήνης, περὶ ἐπαίνων, περὶ προσοχῆς, περὶ συμπαιθείας, περὶ πραότητος, περὶ ἀντιχάριτος, περὶ εὐμορφίας, περὶ ἱατρείας, περὶ συκοφαντίας, περὶ μελέτης γραφῶν, περὶ εὐεργεσίας, περὶ εὐγενείας, περὶ ὑπομονῆς, περὶ παιδεύσεως, περὶ φλυαρίας, περὶ καλῆς γνώμης, περὶ τοῦ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν καὶ περὶ λόγου τελείου.

Ὅτως ὁ κ. Γεράσιμος Ζώρας μᾶς παρουσιάζει ἀξιαίπαινος ἐν δεῖγμα τῆς προσφιλοῦς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἠθικο-διδακτικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Τὸ εἰσαγωγικὸν σημεῖωμα, αἱ ὑποσημειώσεις καὶ αἱ βιβλιογραφικαὶ παραθέσεις εἶναι εὐστοχα.

ΕΥΑΓΓ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Χρυσοστόμου Θέμελη, μητροπ. Μεσσηνίας, *Ἱεροκήρυκες ἐν Εὐβοίᾳ*, Ἀθῆναι 1982, σελίδες 143, ἀνάτυπον ἀπὸ τῆν «Ἐκκλησίαν».

Ἡ ἐργασία μὲ τὸν τίτλον «Ἱεροκήρυκες ἐν Εὐβοίᾳ» φαίνεται νὰ εἶναι ἀδελφῆ τοιαύτη μᾶς ἄλλης μὲ τὸν τίτλον «Εὐβοϊκὴ Ἀγιολογία», ἡ ὅποια ἐξεδόθη ὡς ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ

περιοδικὸν «Θεολογία» τὸ ἔτιον ἔτος 1982. Καὶ αἱ δύο ἐργασίαι, παρὰ τὰς διαφορὰς των, ἔχουν πολλὰ τὰ κοινὰ σημεῖα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καλὸν θὰ εἶναι ὁ ἀναγνώστης ὅπως ἔχη ὑπ' ὄψει τὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ γράφοντος ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς 'Αγιολογίας. Πιθανῶς, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ μελέτη ἐδημοσιεύθη ὡς ἀνάτυπον ἀπὸ περιοδικόν, τὴν «'Εκκλησίαν», νὰ μὴ ἦτο δυνατὴ ἡ παράθεσις τοῦ ἀναλόγου σχεδιαγράμματος. Τοῦτο θὰ ἤμποροῦσε νὰ λάβῃ τὴν κάτωθι μορφήν ἐκ τοῦ κειμένου:

1) 'Ιεροκήμευες ἐν Εὐβοίᾳ (σ. 5-6). Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις. «'Απαραίτητον κεφάλαιον τῆς 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας πάσης τοπικῆς 'Εκκλησίας εἶναι καὶ ἡ ἀνασκόπησις τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα ἐν αὐτῇ» (σ. 5). "Ἄρα καὶ ἡ μελέτη ἀνάγεται εἰς τὸν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, μὲ τὰ ἀνάλογα εἰδικὰ γνωρίσματα. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς ἰδιαιτερον μάθημα ἢ ἔδραν τῆς θεολογίας, τὴν ὁμιλητικὴν. Ὁ ἀξίωμα δὲ νὰ εἴπῃ κανεὶς, ὅτι ἡ μελέτη εἶναι παραλλήλωσ καὶ μία προσφορὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὁμιλητικῆς.

2) Σποραδικαὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ Θείου Κηρύγματος ἐν Εὐβοίᾳ ἀπὸ τῆς Η' 'Εκατονταετηρίδος μέχρι τῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1821, (σ. 6-21) «Περὶ τοῦ θείου κηρύγματος ἐν τῇ τοπικῇ 'Εκκλησίᾳ τῆς νήσου Εὐβοίας ὑπάρχουν σποραδικαὶ πληροφορίαι τῶν χρονικῶν περιόδων τοῦ βυζαντινοῦ, τῆς φραγκοκρατίας καὶ τῆς τουρκοκρατίας ἐν αὐτῇ. Ἀπὸ τῆς 'Ελληνικῆς ὅμως 'Επαναστάσεως τοῦ 1821 καθ' ἑξῆς μέχρι τῆς σήμερον, αἱ περὶ τοῦ θείου κηρύγματος καὶ τῶν διατελεσάντων ἱεροκηρύκων ἐν Εὐβοίᾳ εἰδήσεις εἶναι ἐπαρκεῖς, εἰς τρόπον ὅστε νὰ ἀπαρτίζεται κατὰ τὸ μᾶλλον πλήρης ὁ κατάλογος τῶν ἱεροκηρύκων ἐν Εὐβοίᾳ» (σ. 6-7).

3) Βυζαντινοὶ Χρόνοι (σ. 7-15). 'Ιωάννης «μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος Εὐβοίας», μετέπειτα ἐπίσκοπος τῆς νήσου, Η' αἰών, (σ. 7-10). 'Όσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», Γ' αἰών (σ. 10-12). 'Όσιος Γρηγόριος ὁ ἐκ Μυστρᾶ τῆς Λακωνίας ΙΑ' αἰών (σ. 12-13). 'Ό μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ὁ Χωνιάτης, ΙΒ' αἰών (σ. 13-15).

4) Φραγκοκρατία (σ. 16). 'Όσιος 'Ιωσήφ ὁ Εὐβοεὺς, ΙΔ' αἰών (σ. 16).

5) Μεταβυζαντινοὶ Χρόνοι (σ. 16-19). 'Όσιος Συμεὼν ὁ Ἀνυπόδητος καὶ Μονοχίτων, 1480/1490-1594 (σ. 16-19). 'Όσιος Δαυὶδ ὁ ἐν Εὐβοίᾳ, ΙΣΤ' αἰών (σ. 19).

6) Σημεῖωσις (σ. 19-21). Ἐνεῖαι θρησκευτικαὶ προπαγάνδαι. Προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι ἀπὸ μέρους τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν προτεσταντῶν.

7) 'Ιεροκήρυκες ἐν τῷ Νομῷ Εὐβοίας ἀπὸ τὰ Πρῶτα Ἔτη μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 μέχρι τῆς ἐν Ἐτει 1922 ἀνασυστάσεως τῆς Μητροπόλεως Καρυστίας καὶ Σκύρου (σ. 21-110). Εἰς τὴν 'Εκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος θεσπίζεται ὁ θεσμὸς τῶν ἱεροκηρύκων. Οὗτοι ἀπαρτίζουν τὸν ἐξῆς κατάλογον, κατὰ τὸ μᾶλλον πλήρη» μέχρι τῆς σήμερον (σ. 24). Καλλίνικος Ἰάσων (σ. 24-28). Καλλίνικος Καστόρχης (σ. 28-31). Δαυὶδ Τολμίδης (σ. 31-34). Ἀνθιμος Λιερὸς (σ. 35-37). Ἐπιφάνιος Παναγιωτόπουλος (σ. 37-39). Χριστοφόρος Ἰγγλέσιος, ἀπόφοιτος Χάλκης (σ. 39-41). Ἰωάσαφ Σίλακος (σ. 41-43). Νεόφυτος Μάγνης, ἀπόφοιτος Χάλκης (σ. 43-45). Λεόντιος Πετρίδης, ἀπόφοιτος Χάλκης, (σ. 45-47). Νεκτάριος Κεφαλάς, ὁ Πενταπόλεως (σ. 48-62). Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου (σ. 62-65). Ἀθανάσιος Ἀκύλας, (σ. 65-68). Γερμανὸς ὁ Τρωϊάνος, ἀπόφοιτος Χάλκης (σ. 68-70). Συνέσιος Φιλιππίδης (σ. 70-75). Πολύκαρπος Συνοδίνος, ἀπόφοιτος Χάλκης (σ. 75-81). Ἰωακείμ Σπετσιέρης (σ. 82-85). Ἀντώνιος Πολίτης (σ. 85-90).

'Ιεροκήρυκες τῆς Μητροπόλεως Χαλκίδος, σ. 91-110.

Χριστοφόρος Δεσύπρης (σ. 92-95). Χρυσόστομος Ζέρβας (σ. 95-96). Γεώργιος Δημόπουλος (σ. 97-98). Χριστοφόρος Καλύβας (σ. 99-103). Βασίλειος Οἰκονόμου (σ. 103-108). Εἰρηναῖος Γεωργιάδης (σ. 108). Ἰγνάτιος Καπνίσσης (σ. 109). Διονύσιος Μάντζαλος (σ. 109-110).

8) Ἱεροκλήρουκας τῆς Μητροπόλεως Καρυστίας καὶ Σκύρου (σ. 111-127).

Ἀθανάσιος Κοντορρηγόπουλος (σ. 111). Ἱερόθεος Κωνσταντινίδης (σ. 111). Δημήτριος Θεοδόσης (σ. 112). Χρυσόστομος Ζέρβας (σ. 113). Βαρνάβας Τζωρτζάτος (σ. 113-118). Τιμόθεος Χαλόφτης (σ. 118-119). Αὐγουστῖνος Καντιώτης (σ. 120-124). Κωνσταντῖνος Χάρης (σ. 124-125). Ἄγγελος Κορωναῖος (σ. 125). Θεόφιλος Διονυσίου (σ. 125-126). Ἀμφιλόχιος Διακάκης (σ. 127).

9) Σημείωσις (σ. 127-137). Ἄπαντες οἱ ἱεράρχαι κηρύττουν τὸν θεὸν λόγον (σ. 127-128). Πρωτοσύγκελλοι Μητροπόλεως Χαλκίδος (σ. 129-132). Μ. ἄ., Συνέσιος Βισβίνης, ἀπόφοιτος Χάλκης (σ. 130-131). Πρωτοσύγκελλοι Μητροπόλεως Καρυστίας (σ. 132-133). Κληρικοὶ καὶ Λαϊκοὶ (σ. 133-136). Δείγματα Πνευματικῆς Κινήσεως (σ. 136-137). Δημοσιεύματα (σ. 138-143).

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν τίτλον καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων, τὸ ἔργον ἐντάσσεται μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἰδιαίτερον ἐνασχολήσεων τοῦ μητροπολίτου-συγγραφέως περὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὴν νῆσον Εὐβοίαν.

Ἐφαρμόζονται τὰ δεδομένα τῆς κριτικῆς ἐρεύνης ὡς πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν, τὴν μελέτην, τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τὴν παράθεσιν τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ὑλικοῦ. Ὁ συγγραφεὺς χειρίζεται θαυμάσια τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῶν γραφομένων προσφέρει μίαν ἰδιαίτεραν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν ἀναγνώστην.

Ὁ πίναξ περιεχομένων καταγράφει ἕνα κατάλογον προσώπων, νεκρῶν ἢ ζώντων, διὰ μέσου τῆς ἱστορίας, τὰ ὅποια ἐπιτελοῦν τὸ ἔργον τοῦ ἱεροκλήρουκας εἰς τὴν Εὐβοίαν. Τὰ πρόσωπα ταῦτα βιογραφοῦνται, μὲ βάσιν καὶ κέντρον δράσεως τὸ ἐκεῖ κηρυγματικὸν τῶν ἔργων. Ἐκτὸς τῆς γενικῆς βιβλιογραφίας δίδεται ἡ εἰδικὴ διὰ κάθε ἕνα συστηματικὴ βιβλιογραφία. Ἡ κυριωτέρα πηγὴ εἶναι: Ἄρχιερεῖς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Φάκελλος Ἱεροκλήρουκας Χαλκίδος». Ἀξία προσοχῆς τυγχάνει ἡ παράθεσις ἀνεκδότου ἀρχαίου, καὶ ἐκδεδομένου ὑλικοῦ: Ἐκθέσεις, κηρύγματα, ἐπιστολαί, κ.ἄ., εἰς τὸν κατάλληλον τόπον, διὰ κάθε βιογραφούμενον πρόσωπον. Ταῦτα διαφωτίζουν τὰ βιογραφούμενα πρόσωπα, ἀλλὰ παρέχουν πληροφορίας καὶ διὰ τὸν κοινωνικόν, ἐκκλησιαστικόν, θρησκευτικόν, ἠθικόν, ἐκπαιδευτικόν κ.λπ. βίον τῶν χριστιανῶν τῆς Εὐβοίας.

Μὲ εὐχαρίστησιν πολλὴν βλέπει κανεὶς τὴν παρουσίαν, ἔστω καὶ ὀλίγων, ἀποφοίτων τῆς ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μεταξὺ τῶν ἱεροκλήρουκας εἰς τὴν Εὐβοίαν.

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν κάθε μιᾶς βιογραφίας ἐδῶ, ὅπως καὶ τῶν ἰδίων βιογραφιῶν εἰς ἄλλα ἔργα, θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ προχωρήσῃ εἰς μίαν σύντομον συστηματικὴν καὶ συγκριτικὴν ἔκθεσιν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τοῦ ἱεροκλήρουκας εἰς τὴν Εὐβοίαν, διὰ μέσου τῆς ἱστορίας. Παρόμοια γνωρίσματα θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως θεωρηθοῦν, π.χ. ἡ κοινωνικὴ, οἰκογενειακὴ, θρησκευτικὴ πρόελευσις-κατάστασις. Ὁ τόπος-χρόνος γεννήσεως. Ἡ μόρφωσις, κατωτέρα, μέση καὶ ἀνωτέρα. Ἐκτὸς τῆς Χάλκης, ὅλοι οἱ ἄλλοι θεολόγοι, ὡς ἀναγράφεται, εἶναι ἀπόφοιτοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Γλῶσσαι. Διδακτορικὸν δῖπλωμα. Μοναχοὶ—ἡ μετάνοιά των. Κληρικοὶ, ἔγγαμοι-ἄγαμοι. Λαϊκοί. Χειροτονία εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Προὔπηρσις των. Τὸ ἔργον τοῦ ἱεροκλήρουκας εἰς τὴν εὐρύτητά του. Παραμονὴ διὰ βίου εἰς τὴν Εὐβοίαν. Προσφορὰ ἄλλων ὑπηρεσιῶν ἐκεῖ. Μεταγενεστέρα ὑπηρεσία. Παραμονὴ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ διακόνου, τοῦ πρεσβυτέρου. Προαγωγή εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν. Ὑπηρεσία εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἐξωτερικόν. Ἄγιοι ἐξ αὐτῶν. Ἔτερα γνωρίσματα. Συγγραφικὴ δρᾶσις. Ἐκδεδομένα καὶ ἀνεκδοτὰ ἔργα. Μελέται εἰς περιοδικὰ, ἀνάτυπα. Μονογραφίαι, μεταφράσεις, ἄρθρα, βιβλιοκρισίαι, ἐκθέσεις, χρονικά, βιβλιογραφίαι, ἔκδοσις περιοδικῶν, κλπ.

Κατακλείω μὲ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόλογον

προσφορὰν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὀμνητικῆς μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας, τῆς νήσου Εὐβοίας, συνάμα δὲ ἐν ὑπόδειγμα διὰ τὴν συγγραφὴν παρομοίων ἔργων καὶ ὑπ' ἄλλων συγγραφέων, δι' ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

A ne J. van der Bent, ed., *Handbook Member Churches. World Council of Churches*, Geneva: The World Council of Churches, 1982, pp. I-X, 1-283.

Ἐκδότης τοῦ καταλόγου τούτου εἶναι ὁ διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» (ΠΣΕ) εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, τὴν Γενεύην, δρ. Βὰν δὲρ Μπέντ ὁ ὁποῖος καταγράφει καὶ περιγράφει κατὰ ἓνα σύντομον καὶ περιεκτικὸν τρόπον τὰς 300 περίπου Ἐκκλησίας-μέλη τοῦ ΠΣΕ. Πίναξ Περιεχομένων, σ. V. Πρόλογος, ὑπὸ τοῦ δρος Φιλίππου Α. Πόττερ, σ. VII. Μεταξὺ ἄλλων, λέγεται ὅτι «ὁ τόμος εἶναι ἡ πρώτη μέχρι σήμερον προσπάθεια τοῦ ΠΣΕ ἐτοιμασίας, ὑπὸ μιαν πρόχειρον μορφήν, μιᾶς γενικῆς θεωρήσεως ὄλων τῶν μελῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦ» (σ. VIII). Εἰσαγωγή, σ. IX-X. Ὁ παρῶν κατάλογος ἐβασίσθη εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον, ποῦ ἐστάλη ἀπὸ τὴν Γενεύην πρὸς τὰ μέλη Ἐκκλησίας καὶ ἐπεστράφη καταλλήλως συμπληρωμένον, καθὼς καὶ εἰς ὠρισμένα σχετικὰ βοηθήματα. Ἐπαναλαμβάνεται ὁ ὑπὸ τοῦ Πόττερ δοθεὶς χαρακτηρισμὸς. Γίνεται λόγος περὶ τοῦ τρόπου κατατάξεως τῆς ὕλης. Ἀναγνωρίζεται ἡ πιθανότης υπάρξεως ἀτελειῶν ἢ ἀβλεπτημάτων καὶ παρακαλοῦνται οἱ ἀναγνώσται ὅπως σημειώσουν ταῦτας, ἐὰν ὑπάρχουν, διὰ μελετωμένην μελλοντικὴν ἔκδοσιν.

Ἐθνικὰ καὶ Τοπικὰ (Περιφερειακὰ) Συμβούλια καὶ Συνέδρια τῶν Ἐκκλησιῶν, σ. 1-10. Μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν περιφερειακῶν συμβουλίων περιλαμβάνονται ὄχι μόνον τὰ παρόμοια συμβούλια μιᾶς εὐρυτέρας περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ εἰς κάθε μιαν ἡπειρον λειτουργοῦντα. Ἐξετάζονται τὰ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἱστορίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὴν σημασίαν καὶ τὰς σχέσεις, θετικὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν συμβουλίων τούτων πρὸς τὸ ΠΣΕ. Εἰς πολλὰ ἐκ τῶν συμβουλίων τούτων μετέχουν καὶ αἱ κατὰ τόπους ρωμαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι, τῶν ὁποίων ἡ μήτηρ Ἐκκλησία, ἡ Ρώμη, δὲν εἶναι εἰσέτι μέλος τοῦ ΠΣΕ, καθὼς καὶ αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, μέλη ὄλαι ἐκτὸς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας, τοῦ ΠΣΕ, εἴτε αἱ μητέρες Ἐκκλησίαι εἴτε αἱ ἐπαρχίαι αὐτῶν. Αὐτὴν τὴν γραμμὴν τῆς συμμετοχῆς ἀκολουθοῦν καὶ αἱ κατὰ τόπους ἐπαρχίαι τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Εἰδικῶς περὶ τῶν περιφερειακῶν καὶ τῶν ἡπειρωτικῶν συμβουλίων, αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι μέλη εἰς: α') τὸ Συνέδριον τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν (σ. 7-8). β') τὸ Συνέδριον τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (σ. 8). Περὶ Ὀρθοδοξίας ὁ λόγος καὶ εἰς τὴν σελίδα 3. Βιβλιογραφία, σ. 10. Παγκόσμιοι Χριστιανικαὶ Κοινωνίαι, σ. 11-24. Ἐδῶ ὀρθῶς λέγεται ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς ἐκκλησιολογικῆς ἡ Ὀρθοδοξία δὲν δέχεται ἑαυτὴν ὡς μιαν ἐκ τῶν πολλῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν ὁμολογιακοῦ χαρακτῆρος, ἀλλ' ὡς τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ. (σ. 11,16). Παρὰ ταῦτα τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀποστέλλει ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ παρατηρητοῦ, καὶ χωρὶς δέσμευσίν τινα, ἐκπρόσωπόν του εἰς τὰ συγκαλούμενα ὑπὸ τούτων κατὰ διαστήματα συνέδρια.

Ἐπάρχει ἡ ἰδιαιτέρα ὑποδιαίρεσις «Αἱ Ἀνατολικαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι», σ. 15-16, ὅπου γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως, μὲ ἐπὶ πλέον ἀναφορὰν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ εἰς τὰς σελίδας 11, 17, 18, 21, 24, 28: «Ἐν τμημα τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὰς ΗΠΑ ἔλαβε τὴν αὐτοκεφαλίαν, ἡ ὁποία παρὰ ταῦτα δὲν ἀναγνωρίζεται ὑφ' ὄλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Τὸ αὐτὸ ἐφαρμόζεται διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἰαπωνίας» (σ. 15-16), μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἰαπωνίας ἐδόθη

τὸ αὐτόνομον καὶ ὄχι τὸ αὐτοκέφαλον. «Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, αἱ μνημονευόμεναι ἄνωθεν ἔχουν ἓνα πλήρη ἀριθμὸν πιστῶν ἄνω τῶν 100 ἑκατομμυρίων» (σ. 16). Γίνεται λόγος περὶ τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων, ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου, τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν (σ. 17), τῶν Ἀγγλικανῶν (σ. 18), τῶν Λουθηρανῶν (σ. 21), τῶν Παλαιοκαθολικῶν (σ. 23) καὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ἠνωμένων Ἐκκλησιῶν (σ. 28), διὰ τοῦ ὀρθόδοξου ἐπιτελείου (ἢ ὀμίλου ἐργασίας) εἰς τὴν Γενεὴν, ΠΣΕ, Βιβλιογραφία, σ. 28-29.

Μέλη Ἐκκλησίαι κατὰ Ἠπειρον, Τόπον (περιφέρειαν) καὶ Χώραν, σ. 31-255. Αἱ ἐπὶ μέρους ὑποδιαίρεσεις. Ἀφρική, σ. 31-66. Ἀσία, σ. 67-101. Καραϊβική καὶ Κεντρική Ἀμερική, σ. 103-110. Εὐρώπη, σ. 111-184. Μέση Ἀνατολή, σ. 185-198. Βόρειος Ἀμερική, σ. 199-226. Ὠκεανία, σ. 227-241. Νότιος Ἀμερική, σ. 243-255.

Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι μέλη τοῦ ΠΣΕ εἶναι τὰ Πατριαρχεῖα, αἱ Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, αὐτόνομοι τινες Ἐκκλησίαι καὶ μία μητρόπολις (ἢ ἀρχιεπισκοπή), συνολικὰ 17 τὸν ἀριθμὸν. Ἀσία, σ. 67-101. 1. Ἡ Ἰαπωνική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1973, σ. 89. Ἐδῶ ὀρθῶς λέγεται ὅτι ὁ Μόσχας Ἀλέξιος ἀνεγνώρισε τὸ 1970 τὴν αὐτονομίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην. (βλ. καὶ σ. 15-16). Εὐρώπη, σ. 111-184. 2. Βουλγαρική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1961, σ. 116-117. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀνεγνώρισε τὴν εἰς πατριαρχεῖον ἀνύψωσιν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης τὸ 1961. 3. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας, μέλος 1966, σ. 119. Τὸ εἰς αὐτὴν δοθὲν αὐτοκέφαλον ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας δὲν ἀνεγνωρίσθη οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλων ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν. 4. Φιλανδία, σ. 123. Ἐδῶ ἀσφαλῶς θὰ περιληφθῆ, εἰς μελλοντικὴν ἐκδόσιν, ἡ αὐτόνομος ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Φιλανδίας, ἡ ὁποία ἐγένετο μέλος τοῦ ΠΣΕ τὸ 1982. 5. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μέλος 1948, σ. 145-146. 6. Πολωνική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1961, σ. 158-159. Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ πασῶν τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τὸ 1925, ὑπὸ δὲ τῆς τότε ἐμπειριστάτου ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας ἀργότερον, τὸ 1948 (σ. 159). 7. Ἡ Ρουμανική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1961, σ. 163. 8. Γεωργιανὴ Ὁρθόδοξος Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, μέλος 1962, σ. 171-172. Λέγεται ὅτι, «Κατ' ἀρχὰς ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὰ πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, ἡ Γεωργιανὴ Ἐκκλησία κατέστη αὐτοκέφαλος τὸν Η' αἰῶνα, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία της ἐνεβεβαιώθη εἰς σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας περὶ τὸ 1057... Τὸ 1811 ἡ Γεωργιανὴ Ἐκκλησία ἐνεσωματώθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσσίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1917 κατέστη αὐτοκέφαλος καὶ πάλιν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας ἔχει τὸν τίτλον Καθολικὸς-Πατριάρχης πάσης Γεωργίας» (σ. 171). Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον δὲν ἀναγνωρίζει εἰσέτι τὸ αὐτοκέφαλον τοῦτο, ἀλλὰ διὰ λόγους ἱστορικοῦς, κανονικοῦς καὶ ἐκκλησιολογικοῦς εἶναι διατεθειμένον νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην. 9. Ἡ Ρωσικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1961, σ. 172-173. Περὶ τοῦ αὐτονομίου τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας τῆς Ἰαπωνίας (σ. 172) 15-16, 89). 10. Ἡ Σερβικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μέλος 1965, σ. 183-184. Μέση Ἀνατολή, σ. 185-198. 11. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, μέλος 1948, σ. 187. 12. Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικής, μέλος 1948, σ. 189-190. 13. Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων, μέλος 1948, σ. 192-193. 14. Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας καὶ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, μέλος 1948, σ. 195. Γίνεται λόγος περὶ τῆς παροχῆς τῆς ἀνεξαρτησίας ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀντιοχείας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Τοῦτο ἐξυπονοεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ὑπήγετο προηγουμένως καὶ μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας (σ. 195, 187). 15. Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέλος 1948, σ. 197-198. Δυστυχῶς

σήμερον εἰς τὴν ἔδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ Φανάριον, δὲν ἐκδίδονται πλέον τὰ περιοδικὰ «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 3 (1951)-13 (1964). «Ὁρθοδοξία» 1 (1926) — 38 (1963). Εἰς τὸν τόμον τοῦτον καταγράφονται ὡς περιοδικὰ τοῦ Θρόνου: «Greek Orthodox Theological Review» (Brookline, MA, USA). «Gregorios Palamas» (Thessaloniki). «Episkopsis» (Chambesy/Geneva). «Phos» (Kavalla, Greece), περιοδικὰ ἐπαρχιῶν ἢ ἱδρυμάτων τοῦ θρόνου, εἰς τὰ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ κανεὶς, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ἐκκλησία καὶ Θεολογία» Λονδίνου, Ἀγγλία. «Κληρονομία», Θεσσαλονίκη, Ἑλλάς. «Ὁρθόδοξος Παρατηρητής», Νέα Ὑόρκη, ΗΠΑ. «Στάχυς», Βιέννη, Αὐστρία. Τὸ περιοδικὸν «Φῶς», μᾶλλον δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἐδῶ τὴν θέσιν του (σ. 197). Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον δὲν εἶναι μέλος τοῦ Χριστιανικοῦ Συμβουλίου τῆς Τανζανίας ἢ τῆς Τρινιτάδ, οὔτε καὶ τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (σ. 197).

Μεταξὺ ἄλλων λέγεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως διοικεῖται συμφώνως πρὸς τοὺς Γενικοὺς Κανονισμοὺς (1860/1862), ὅτι ὑφίσταται τὸ Μικτὸν Συμβούλιον, ὅτι ὁ πατριάρχης ἐκλέγεται ὑπὸ δωδεκαμελοῦς συνόδου καὶ λαϊκῶν ἐκλογέων καὶ ὅτι ἡ σύνοδος διορίζει τοὺς διδασκάλους. Ἐδῶ πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἰσχὺς τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν ἔπαυσε τὸ ἔτος 1923. Ἀνεπιστήμως ἴσως νὰ ἰσχύουν ὠριμμένα ἄρθρα τούτων, ὅσα δὲν ἐτέθησαν εἰς ἀχρηστίαν. Τὸ Μικτὸν Συμβούλιον δὲν ὑφίσταται πλέον (1923). Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, τὴν ὅποιαν ἀπαρτίζουν οἱ εἰς τὴν πόλιν ἐνδημοῦντες μητροπολίται τοῦ Θρόνου τουρκικῆς ὑπεκότητος, καὶ πρὸς τὴν ὅποιαν ἀποστέλλουν τὸ σύμφωνόν των οἱ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἱεράρχαι τοῦ Θρόνου. Ἡ σύνοδος δὲν διορίζει τοὺς διδασκάλους.

Τὸ 1982 ἰδρῦθῆ ἡ μητρόπολις Ἑλβετίας. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς δὲν εἶναι αὐτόνομος Ἐκκλησία, ἀλλ' ἐπαρχία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Εἰς τοὺς ἐπίσημους θεολογικοὺς διαλόγους ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου περιλαμβάνεται καὶ ὁ διάλογος τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας (σ. 199,21). Βόρειος Ἀμερικῆ, σ. 199-226. 16. Ἀντιοχειαὴ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ πάσης Βορείου Ἀμερικῆς, μέλος 1948, σ. 209. Ἐπαρχία τοῦ πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ἡ μόνη παρομοίας φύσεως ὀρθόδοξος ἐνότης, μέλος τοῦ ΠΣΕ. 17. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Ἀμερικῇ, μέλος 1951, σ. 218-219.

Περὶ τῆς φύσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης (Μετροπόλια) ἴδε σ. 15-16. Εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν «Ὄνομασαι τῶν Μελῶν Ἐκκλησιῶν» (σ. 263-267) δὲν ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας φθάνει τὰ 105.182.000 (σ. 280-283).

Ὁ παρουσιαζόμενος ἐδῶ κατάλογος τῶν μελῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ ΠΣΕ εἶναι ἕνας πολῦτιμος ὁδηγὸς διὰ κάθε ἐκκλησιαστικὴν καὶ θεολογικὴν βιβλιοθήκην.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

W. A. Visser't Hooft, *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*. Geneva, The World Council of Churches, 1982, pp. I-IX, 1-130 (with pictures).

Πίναξ περιεχομένων, σ. V-VI, εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν. Πρόλογος, σ. VII-IX, σημαντικὸς. 1. Ἡ Πρότασις τῆς Ἐκκλησίας τῆς ΚΠόλεως, σ. 1-8, ἑλληνιστί, Ἐπίσκοπος 14 (1983) ἀρ. 290, σ. 7-14. 2. Μία Προφητεία τοῦ Ἰ. Χ. Ὀλνταμ, σ. 9-11. 3. Ἡ Πρότασις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σόδερμπλουμ, σ. 12-17. 4. Παγκόσμιον Συνέδριον Ζωῆς καὶ Ἐργασίας, Στοκχόλμη, 1925, σ. 18-20. 5. Παγκόσμιον Συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως, Λωζάννη, 1927, σ. 21-23. 6. Ἐν Παγκόσμιον Χριστιανικὸν Συμβούλιον Ζωῆς καὶ Ἐρ-

γασίας σ. 24-26. 7. Μία Νέα Ἀναχώρησις (Ἐξόρμησις) εἰς χρόνον Κρίσεως: Ἡ Πρωτοβουλία τοῦ Γ. Α. Μπράουν, σ. 27-29. 8. Ὁ Ἰ. Χ. Ὀλνταμ ἀναλαμβάνει τὴν Ἡγεσίαν, σ. 30-34. 9. Ὁ Γουίλιαμ Τέμπελ συναντᾷ Ἀμερικανοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς Ἡγέτας εἰς Πρίνστον, σ. 35-36. 10. Ἡ Πίστις καὶ Τάξις μελετᾷ τὰ ἐπόμενα βήματα πρὸς τὴν Ἐνωσιν, σ. 37-38. 11. Τὸ ἀποφασιστικὸν συνέδριον εἰς τὸ Κολλέγιον Γουέστφιλδ, σ. 39-42. 12. Τὸ Παγκόσμιον Συνέδριον εἰς Ὁξφόρδην-Ἐδιμβούργον, 1937, σ. 43-47. 13. Ἡ σύνταξις τοῦ Καταστατικοῦ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου εἰς τὴν Οὐτρέχτην, 1938, σ. 48-51. 14. Τὸ τελευταῖον ἐμπόδιον: Ἡ πίστις καὶ Τάξις ἀποδέχεται, σ. 52-53. 15. Αἱ προσκλήσεις ἀποστέλλονται, σ. 54-55. 16. Τὸ διεθνὲς Ἱεραποστολικὸν Συμβούλιον προσφέρεται νὰ βοηθήσῃ, σ. 56-57. 17. Τὰ ἔτη τοῦ πολέμου καὶ ἡ πρώτη μεταπολεμικὴ Συνέλευσις, σ. 58-60. 18. Δεύτεραι σκέψεις ἐπὶ τῆς ἀντιπροσωπεύσεως καὶ τῶν μελῶν, σ. 61-62. 19. Ἡ Α΄ Συνέλευσις: Ἀμστερδαμ, 1948, σ. 63-69. 20. Ἡ Ἐκκλησία, αἱ Ἐκκλησίαι καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, Τορόντο, 1950, σ. 70-85. 21. Συμπέρασμα, σ. 86-93, σημαντικόν.

Παραρτήματα, σ. 94-120. 1. Ἡ Ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, 1920, σ. 94-97. Π-Υ. Ἄλλα, σ. 98-120. (Ἵπο)Σημειώσεις, σ. 121-126. Εὐρετήριον ὀνομάτων, σ. 127-130.

Κατὰ τὸ περιοδικὸν «Ἐπίσκεψις» 14 (1983) ἀρ. 290, σ. 7-14, ὁ τίτλος τῆς νέας ταύτης ἐργασίας τοῦ δρος Β. Α. Βίσσερ Τούφτ, Α΄ γενικοῦ γραμματέως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (1938/1948-1966), εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἶναι: «Ἡ Γένεσις καὶ Σύστασις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν». Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πρόλογόν του (σ. VII-IX) δίδει πληροφορίας διὰ τὰ ὅσα θὰ ἐπακολουθήσουν: «Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπιζητεῖ νὰ περιγράψῃ τὴν πορείαν, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν τὸ 1948. Ἡ πορεία αὕτη ἤρchiσε μὲ τὰς προτάσεις, αἵτινες ἐγένοντο εἰς τὴν ΚΠολιν τὸ 1919 καὶ εἰς τὴν Οὐψάλαν τὸν ἴδιον χρόνον. Συνεπληρώθη μὲ τὴν προσπάθειαν τοῦ καθορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τὸ 1950... Εἶναι παράδοξον ὅτι κανεὶς δὲν προέβη μέχρι σήμερον εἰς μίαν σημαντικὴν καὶ πλήρη περιγραφὴν τῆς σπουδαίας ταύτης ἐξελίξεως κατὰ τὴν σύγχρονον ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν... Ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν ἐνεργῶς συμμετεχόντων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου ἐπικρατεῖ μία ἐπικίνδυνος ἀγνοία περὶ τὴν γένεσιν καὶ τῆν σύστασιν αὐτοῦ... Δὲν ἀνήκω εἰς τὴν γενεάν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον τὴν θαρραλέαν πρωτοβουλίαν καὶ προέτεινον τὴν δημιουργίαν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου, ἀλλ' εἶχον τὸ προνόμιον νὰ γνωρίσω τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς πρωτοπόρους καὶ νὰ τοὺς παρακολουθῶ εἰς τὴν ἐργασίαν των. Ἀπὸ τοῦ 1933 συμμετέχω εἰς τὴν πορείαν διὰ τὴν διαμόρφωσιν. Δὲν παραμένουν σήμερον πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι διῆλθον τὸν χρόνον τοῦ οἰκουμενικοῦ πειραματισμοῦ καὶ τῆς ἀνακαλύψεως. Δι' αὐτὸ αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἴπω αὐτὴν τὴν ἱστορίαν».

Βοηθητικαὶ διὰ τὸν ἡμέτερον ἀναγνώστην, σχετικῶς μὲ τὰ ὅσα λέγονται εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, τοὺς ὄρους, τὰ ἱστορικά, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα, ἴσως νὰ εἶναι αἱ ἐργασίαι: Β α σ ι λ ε ἰ ο υ ©. Σ τ α υ ρ ἰ δ ο υ, Τὸ Διορθόδοξον καὶ Διαχριστιανικὸν Ἔργον τοῦ Γερμανοῦ Στρηνοπούλου πρὸ τῆς ἀνυψώσεώς του εἰς τὴν Μητρόπολιν Θυατείρων, Ὁρθοδοξία 34 (1959) 200-211, ἀγγλιστί. The Ecumenical Review 11 (1958/1959) 291-299. The Greek Orthodox Theological Review 4 (1958) 66-76. Τοῦ Ἰ δ ἰ ο υ, Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, 2 τεύχη, Ἀθήναι, 1960-1972. Τὸ α΄ τεῦχος καὶ γερμανιστί. Τοῦ Ἰ δ ἰ ο υ, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθήναι, 1964, β΄ ἐκδοσις ὑπὸ ἔκδοσιν. Τοῦ Ἰ δ ἰ ο υ, μετ., Β.Α. Βίσσερ Τούφτ, Ἀπομνημονεύματα, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 61 (1979) 429-479, 695-699.

Τὸ κεφάλαιον 1, «Ἡ Πρότασις τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως», σ. 1-8, (ἑλληνιστί: «Ἐπίσκεψις» 14 (1983) ἀρ. 290, σ. 7-14) ἀφιερῶται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, νὰ ἀποστελεῖ τὸ περίφημον κείμενον: «Ἐγκύκλιος Συνοδικῆ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ΚΠολις, 1920» καὶ τὰ συναφῆ πρὸς αὐτήν. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο στηρίζεται κατὰ πολὺ εἰς τὴν πρώτην ἐργασίαν τοῦ γράφοντος, κατὰλληλος μνεῖα τῆς ὁποίας γίνεται εἰς τὸ βιβλίον (σ. 121), εἰς τὴν μετὰ τοῦ Βίσσερ Τούφτ ἀλληλογραφίαν καὶ τὴν διὰ ζώσης ἐπικοινωνίαν.

Μνεῖα τοῦ πρωταρχικοῦ ρόλου διὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν σύστασιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην λειτουργίαν τούτου, τὸ ὁποῖον διεδραμάτισε τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον γίνεται ὅχι μόνον εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ βιβλίον. Δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἕνας ὕμνος διὰ τὴν σοβράν, συνετὴν καὶ ὑπεύθυνον ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέσιν καὶ στάσιν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης (σ. 13, 15-16, 19, 21-22, 24-26, 29, 44, 86-93). Συναφῆς εἶναι ἡ σχετικὴ προσφορὰ τοῦ Θυατεῖρων Γερμανοῦ Στρηνοπούλου, τοῦ κυρίου ἐκπροσώπου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἐπὶ δεκαετίας, εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν (1951), σ. 16, 18, 24-26, 28, 39, 47, 51, 55, 64, 79, 86-93. Εὐρύτερον δίδεται ἡ ἀνάλογος σημασία εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν (σ. 15-16, 24-26, 31, 55, 61, 64, 70-85).

Ὁ δρ. Βίσσερ Τούφτ γράφει μὲ τὸ γνωστὸν εὐχάριστον προσωπικὸν του ὕφος. Εἰς διάφορα μέρη ἀναφέρεται εἰς τὰς προσωπικὰς του ἐμπειρίας (σ. 11, 28, 38, 39, 40, 44, 58-59, 70-85, 86-93). Εἰς πολλὰ σημεῖα εἰσάγει αὐτούσια τὰ κείμενα (σ. 1-8, 10-11, 12-15, 18-20, 22, 24-26, 29, 31, 40, 43, 49-50 54-55, 58-59, 65-69, 70-85).

Νομίζω ὅτι διερμηνεύω τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μου ἀρχῆς, καὶ θὰ ἔχω τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἐὰν εἴπω ὅτι ἡμεῖς οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὀφείλομεν χάριτας εἰς τὸν δρ. Βίσσερ Τούφτ, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ διὰ τὸ πολύτιμον τοῦτο βιβλίον, τὸ ὁποῖον συνέγραψεν εἰς ἡλικίαν 82 ἐτῶν. Διατηρῶ ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν ἀπὸ τὴν πρώτην συνάντησίν μας εἰς τὴν Βηρυττὸν τοῦ Λιβάνου, 18-26 Ἀπριλίου 1955, ἀπὸ τὴν μετέπειτα ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν φιλίαν καὶ ἀκαδημαϊκὴν συνεργασίαν καὶ τὴν τελευταίαν μας συνάντησιν εἰς Μποσσαί τῆς Ἑλβετίας, τὸν Ἀπρίλιον 1983. Ὁ δρ. Βίσσερ Τούφτ εἶναι ἡ ζῶσα ἱστορία τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιζῶντας κορυφαίους θεολόγους τοῦ Κ' αἰῶνος.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ